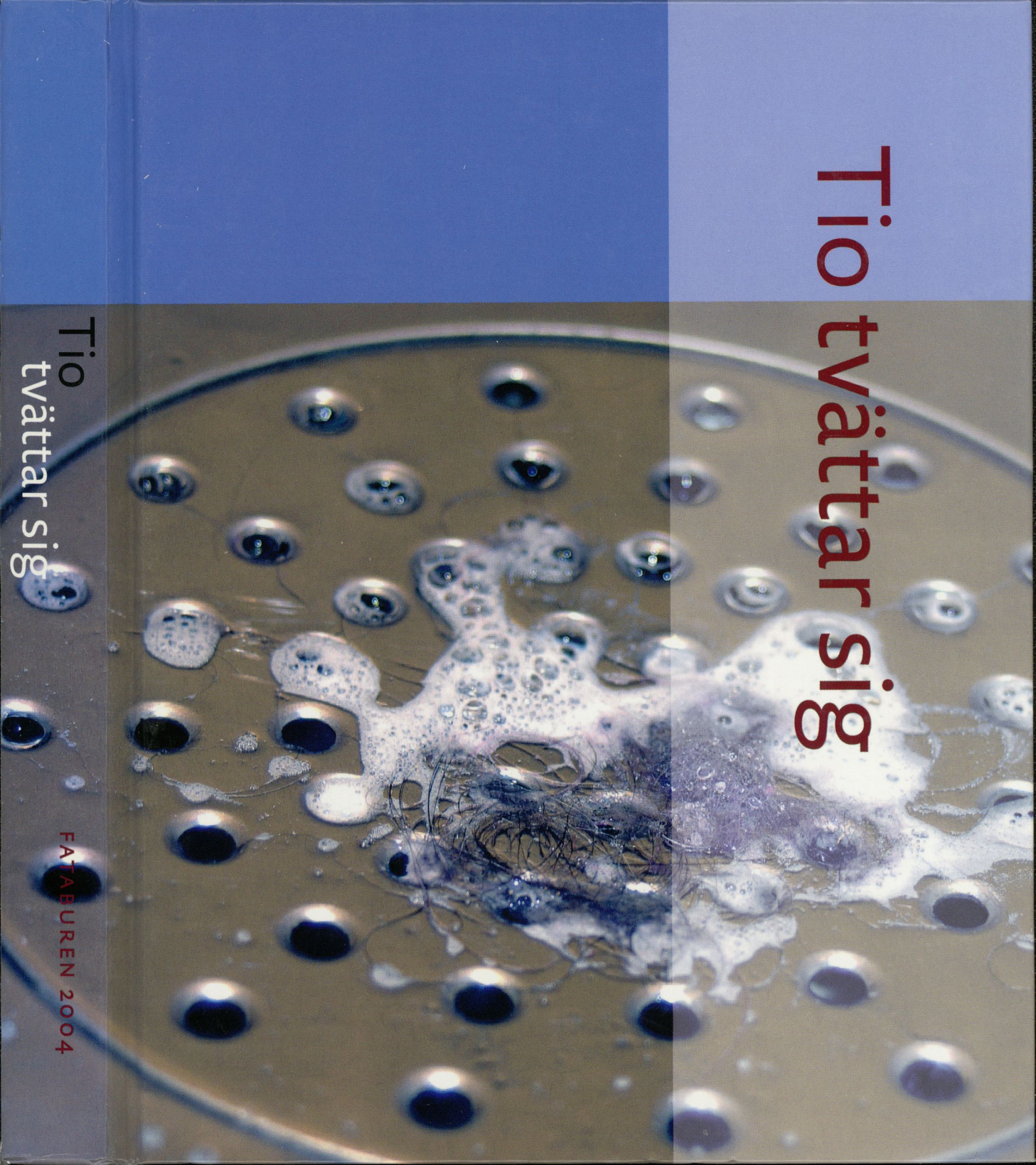

Tio tvättar sig

Tio
tvättar sig

FATABUREN 2004

Tio tvättar sig

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK 2004

FATABUREN Nordiska museets och Skansens årsbok, är en skatt av kulturhistoriska artiklar som publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken Fataburen en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har idag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Från början har årsboken varit en förbindelselänk till stöd- och vänföreningar och idag är den också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna.

Museernas verksamhetsberättelser trycks numera separat och kan rekvireras från respektive museum.

Fataburen 2004
Nordiska museets förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
www.nordiskamuseet.se

© Nordiska museet och respektive författare
Redaktör Christina Westergren
Bildredaktör Birgit Brånvall
Bildsökning även Tomas Fermelin
Omslag och grafisk form Lena Eklund
Omslagsbilder foto Mats Landin och Lis Granlunds familjealbum
För- och eftersättsblad se bild s. 88
Foto s. 2 Birgit Brånvall
Tryckt hos Fälvh & Hässler, Värnamo 2004
ISSN 0348 971 X
ISBN 91 7108 494 0

Inledning

Ren som ett nyfött barn, säger vi. Ändå tvättar vi våra barn grundligt från födseln och de flesta av dem fortsätter sedan att skrubba sig på egen hand, som det verkar idag alltmer frenetiskt.

Bilden av det rena barnet talar om tron på något ursprungligt gott inom oss alla och samtidigt om ambivalensen inför det mänskliga livets villkor, kroppens förändring och förfall, risken för fysisk och psykisk nedsmutsning. Att tvätta sig är en handling med många och ibland motsägelsefulla betydelser, en blandning av stort och smått, vardagligt och högtidligt, något närgånget med en övergripande symbolik. 1900-talets hygien har varit en väg till hälsa, en ny kunskap om smitta och sjukdomsorsaker. Men hygien kan också vara ett sätt att ordna världen, ett allmänmänskligt och samtidigt i hög grad kulturellt beteende, en kroppslig nödvändighet som också är en tankefigur.

Nu ska vi läsa hette min första läsebok. I 1950-talets värld var det viktigt att vara ren inte minst i skolan. Jag hade en känsla av att det var något viktigare för flickor, men där mor i boken vinkar av sina skolbarn står det tydligt: »Tor och Lena är lika rena.« Vid bokstaven N finns negern som blir ren och fin i en

CHRISTINA
WESTERGREN är
redaktör för Fataburen.

laggad träbalja, och vid bokstaven S sotaren, som »kan bli ren som du«. Kön, klass och hudfärg var inget problem bara man hade tvål och vatten. Vissa djur stod dock utanför den tvättade gemenskapen: grisen var inte söt eftersom den inte var ren.

Hur skiljer vi idag rent från orent? Finns det nya sätt att ringa in smutsen och ta avstånd från de smutsiga? Har våra vardagliga ritualer spår av olika tiders föreställningar om äckel och välbehag, om vattnet och naturen, om kroppen och själen, om skam och sinnlig njutning? Vet vi vad vi tvättar bort med våra lätt-tillgängliga produkter i våra väl fungerande badrum? Utanför hemmet finns spa, badstränder och äventyrsbad där vi umgås med våra kroppar och varandra. Vad söker vi där, vad gör badet till en hälsokur eller ett äventyr, vad innebär kroppsvård för själen?

Smuts och tvättande är självfallet betydelsefulla inslag i ett kulturhistoriskt museum. I Nordiska museets samlingar får den tvättintresserade sitt lystmäte. Både som speciell företeelse och som beståndsdel i andra centrala kunskapsområden, som bostad, arbetsliv och textilier, har hygien en viktig plats. Nordiska museet har också tidigare, 1970, haft hygien både som utställnings- och årsbokstema. Mycket presenterades redan då, men de drygt 30 år som gått har inneburit både nya vanor och nya perspektiv. Synen på hygien har i ännu högre grad kopplats samman med miljöfrågor och betydelsen av det kroppsliga har under senare år fått uppmärksamhet på olika sätt i debatt och forskning. Fler minnen av mänskligt tvättande i form av föremål, bilder och texter har samlats, men det handlar egentligen inte om föremål och arkivalier utan om en viktig kunskap.

Fataburen 2004 har anknytning till flera permanenta utställningar i Nordiska museet, till en nyproducerad webbutställning, till verksamhet för barn och till Skansens projekt Alla tiders hälsa. Men framför allt kan årets tema ses som ett av många sätt att närma sig Nordiska museets mångskiftande material och som ett prov på den både djupa och breda kunskap som museet kan erbjuda sina besökare. På så vis finns också ett samband med den pågående omflyttning och ombyggnad i museet som kommer att skapa rum för kunskapsförmedling och publikkontakt, där Nordiska museets innehållsrika samlingar kommer att bli tillgängliga på ett nytt och materialöverskridande sätt.

Den första av bokens artiklar har sin upprinnelse just i arbetet med omflyttningen. Lena Kättström Hööks magasinsinventering väcker föremål ur törnrosasömmen. Hennes artikel gör dem till påminnelser om människor och liv, och i det här fallet om det renande och läkande vattnets betydelse för *Johan Lundin*.

Det renande och läkande har sin motsats i smuts och sjukdom. Om den hotande känslan av äckel och om *läkarens* roll för en modern och hygienisk syn på kroppen, skriver Karin Johannisson.

I Dan Waldetofts artikel, som grundar sig på en av museets mest omhuldade materialkategorier, badar statarflickan *Rya-Rya* på ett uppseendeväckande vis i en lantlig befolknings föreställningsvärld. Kallbadet har sedan utvecklats under inflytande av andra grupper i samhället.

Folkhemmet och folkuppfostrarnas betydelse för hygien är omvittnad. Om det njutningsfyllda bastubadets ursprung i en ideologi med ordning och reda på programmet och om eldsjälens *Jan Ottosson* skriver Jonas Frykman.

I folkhemmets bostäder rör sig Klas Ramberg. *Albert Aronsson*

var en av förkämparna för ljus, luft och tvättmöjligheter åt alla och envar, en dröm som i stora delar också realiserades. Men folkets drömmar förändrades och slumstämpeln visade sig kunna drabba de modernaste av miljöer.

Ett praktiskt exempel på 1900-talets bostadsstandard och syn på renlighet, men ur ett annat klassperspektiv, är Lis Granlunds artikel. *Lis Granlund* heter också huvudpersonen, som inte bara beskriver egna hygienförhållanden utan också sitt arbete på 1970-talet med Nordiska museets stora utställning Lort-Sverige?

Lortsverige och folkhemmet tillhör en förgången tid och en liten värld. *Fiona*, en flicka av idag i en annan världsdel, inleder Nora Weintraubs artikel om renhetsbegrepp och stereotyper i olika kulturer och i ett mångkulturellt Sverige, där många också gör anspråk på tolkningen av smuts och renhet.

Ohyra av olika slag har ofta förknippats med smuts, fattigdom och skam. Huvudlöss har åter blivit vanliga men romangestalten *Margits* skamkänsla drabbar knappast dagens barn. Saklig kunskap och osakliga föreställningar om loppor och löss beskriver Mia Terént.

Profeten Muhammed borstade sina tänder noga, vilket antagligen har betytt mycket för tandvården i arabvärlden. Om skillnaderna mellan öst och väst och om utvecklingen i västvärlden av ett ofta tabubelagt hygienområde skriver Ulf Hamilton.

Vår tids tvättande sker i ett samhälle där utsidan är det som räknas. *Susanne* är en ung kvinna som 1997 skrev till Nordiska museet om sitt tvättande. Berättelsen har valts ut av mig för att den, i alla fall just nu, tycks vara mycket typisk för nutiden.

Så är tio artiklar, tio författare och tio huvudpersoner presenterade. Personerna är levande, ihågkomna eller påhittade. Här finns både män och kvinnor, olika sociala skikt, olika tider och olika åldrar. Tyngdpunkten ligger i skildringar av svenskt 1800- och 1900-tal. Det finns också en tendens att kvinnorna nämns med förnamn och att de representerar ett konkret och personligt tvättande medan männen står för renhetsideal och samhällsomdaning. Att lyfta fram förhållanden utan att befästa fördomar är inte alltid lätt. Redaktören tvär sina händer.